

אליעזר, הנשלח בפרשתנו ע"י אדונו אברהם למצוא אשה ליצחק, נוקט בטקטיקה מעניינת:

וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֶשְׂרָה גַמְלִים מִגַּמְלֵי אֲדָנָיו וַיִּלְךְ וְכָל טוֹב אֲדָנָיו בְּיָדוֹ, וַיִּקֶם וַיִּלְךְ אֶל אֲרָם נְהָרִים אֶל עִיר נְחוּר.
וַיִּבְרַךְ הַגַּמְלִים מִחוּץ לְעִיר אֶל בְּאֵר הַמַּיִם לַעֲת עָרֵב, לַעֲת צֹאת הַשָּׂאֲבֹת.
וַיֹּאמֶר, יִקְזַק אֱלֹהֵי-י אֲדָנָי אֲבִרְהֶם, הַקְּרָה נָא לִפְנֵי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה חֶסֶד עִם אֲדָנָי אֲבִרְהֶם.
הִנֵּה אֲנִכִּי נֹצֵב עַל עֵין הַמַּיִם וּבְנֹת אֲנָשֵׁי הָעִיר יֵצְאוּ לְשָׂאֵב מַיִם.
וְהִיָּה הַנֶּעֱרָךְ אֲשֶׁר אִמְרָ אֵלֶיךָ הֵטִי נָא כַדָּךְ וְאֶשְׂתֶּה, וְאִמְרָה שְׂתֵה וְגַם גַּמְלֶיךָ אֲשָׁקָה, אֲתֵה הַכַּחַת לְעֶבְדְּךָ לְיִצְחָק
וַיְבֵה אֲדַע כִּי עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדָנָי.

באופן מפתיע, מעשה זה של אליעזר מופיע בהלכות ע"ז לרמב"ם, בהקשר שלילי למדי:

אין מנחשין כעכו"ם שנאמר: 'לא תנחשו', כיצד הוא הנחש? כגון אלו שאומרים הואיל ונפלה פתי מפי, או נפל מקלי מידי איני הולך למקום פלוני היום, שאם אלך אין חפציי נעשים, הואיל ועבר שועל מימיני איני יוצא מפתח ביתי היום, שאם אצא יפגעני אדם רמאי, וכן אלו ששומעים צפצוף העוף ואומרים יהיה כך ולא יהיה כך, טוב לעשות דבר פלוני ורע לעשות דבר פלוני, וכן אלו שאומרים שחוט תרנגול זה שקרא ערבית, שחוט תרנגולת זו שקראה כמו תרנגול, וכן המששים סימנים לעצמו - אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני, ואם לא יארע לי לא אעשה, כאליעזר עבד אברהם, וכן כל כיוצא בדברים האלו, הכל אסור וכל העושה מעשה מפני דבר מדברים אלו לוקה.

נקודות לעיון והעמקה

- מה לדעתך כ"כ שלילי בעשיית סימני ניחוש?
- מדוע לדעתך ענייני ניחוש כלולים בהלכות עבודה זרה דווקא?

כדי לחדד את מושג הניחוש, נעיין בדברי הרמב"ם בהלכה הדנה במקרים הדומים לניחוש, אך מותרים:

מי שאמר דירה זו שבניתי סימן טוב היתה עלי, אשה זו שנשאתי... מבורכת היתה, מעת שקניתי עשרתי, וכן השואל לתינוק אי זה פסוק אתה לומד, אם אמר לו פסוק מן הברכות ישמח ויאמר זה סימן טוב, כל אלו וכיוצא בהן מותר הואיל ולא כיון מעשיו ולא נמנע מלעשות, אלא עשה זה סימן לעצמו לדבר שכבר היה, הרי זה מותר.

כלומר, הפרמטר ההופך את דברי האדם מניחושים אסורים לדברים מותרים, הוא הביטוי המעשי שהאדם נותן לניחושים אלו בחייו. אם האדם גוזר מסקנות מעשיות מהסימנים הללו, הרי שיש כאן ניחוש אסור. אם האדם מתאר רק דבר שהיה, בלא השלכות מעשיות לעתיד, אין בכך איסור. הנקודה המרכזית היא, האם הניחושים הללו לוקחים חלק בעיצוב עולמו ובהתנהלותו של האדם.

בהלכות תשובה, הרמב"ם מגדיר יסוד חשוב אשר בעקיפין חושף את המשמעות השלילית שיש בענייני הניחוש:

רשות לכל אדם נתונה, אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו, הוא שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין, שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע, ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע...

אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני ישראל, שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן! אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או א סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע וכן שאר כל הדעות, ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה... וכיון שכן הוא נמצא זה החוטא הוא הפסיד את עצמו...

כלומר, על האדם מוטלת האחריות המלאה לממש את היכולת המוסרית והנפשית שלו. העולם איננו מתנהל באופן הגזל את חירותו של האדם לנהוג על פי היושר, וממילא אין לגיטימציה לטענות שתוכנן מהווה פטור מאחריות זו. ממילא, הנזק הנפשי שנגרם לאדם כתוצאה מאותם ניחושים, ברור;

אדם אשר מתפתה לנהל את חייו על פי אותן אמונות תפלות של הוֹאֵיל וְעֵבֵר שוֹעֵל מִיִּמִּינִי אֵינִי יוֹצֵא מִפֶּתַח בֵּית הַיּוֹם, שֵׁם אֲצֵא יִפְגַּעֲנִי אִדָּם רִמְאֵי וְכֵד', פוגע במידה מסוימת בחירותו, ובאחריות הגדולה הנגזרת ממנה. מדוע? כיוון שהאחריות כבר איננה רובצת רק על כתפיו, אלא גם על 'כתפי' השועל שעבר מימינו. אותו שועל לוקח עכשיו חלק פעיל בשאלה כיצד חייו ייראו, ולא רק הוא.

התורה איננה נותנת יד למעשי כסילות ואווילות אשר משחררים את האדם מהעול המוסרי הרובץ עליו. בעוד שאדם אשר פועל על פי שכלו הישר ועל פי כושר הניתוח של הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע, נתבע למעשים טובים ומוסריים, הרי שאדם אשר נותן יד לטפשות של הניחושים וכד' להשתלט עליו, פורק מעצמו אחריות מוסרית. האחריות עוברת מיכולתו של האדם לנהל את חייו, לאמונתו התפלה בכך שהמקרים השונים מנהלים אותם, ושוב אין הוא האדון היחידי למעשיו.

כך מסיים הרמב"ם את ההלכות הנוגעות לניחוש, קסמים וכד':

ודברים האלו כולן דברי שקר וכזב הן והם שהטעו בהן עובדי כוכבים הקדמונים לגויי הארצות, כדי שינהגו אחריהן, ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על לב שיש תועלת בהן, שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, ונאמר כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן וגו', כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומחשב בלבו שהן אמת ודבר חכמה אבל התורה אסרתן אינו אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת ... אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת, ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינם דברי חכמה, אלא תהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן, ומפני זה אמרה תורה כשהזירה על כל אלו ההבלים תמים תהיה עם ה' אלהיך.

אדם צריך אמון בהנחת היסוד לפיה החיים והמציאות מתנהלים על פי יושר טבעי של טוב ורע, חיים שיש בהם משמעות לבחירותיו התבוניות של האדם, על בסיס היסודות השכליים של לדעת טוב ורע. כאשר הנחת היסוד מתעררת, ובמקומה נכנסת פרספקטיבה של מציאות שרירותית ומקרית, אשר רק ענייני ניחוש וסימנים שונים משחקים בה תפקיד, אזי השכל הישר מפנה את מקומו לאווילות, וההבל חוגג..

בזעיר אנפין, תוכנה של העבודה זרה בכלל, מתגלם היטב בניחוש. על עבודה זרה אמרו חז"ל ש- יודעין היו ישראל בעבודה זרה שאין בה ממש, ולא עבדו עבודה זרה אלא להתיר להם עריות בפרהסיא. בתפיסה האלילית, העולם איננו מתנהל על פי יושר וצדק, אלא על פי גחמותיהם של האלים. עובד האלילים 'זורק' את כל האחריות על האל שכפה אותו לעשות מעשים כאלה ואחרים, וממילא ניתן בזה דרוך לנפשו לעבור על האיסורים הגדולים ביותר, שהרי האל כפה'.

כך גם בניחושים, מזלות ושאר קסמים, האדם פורק מעליו את העול המוסרי שלפעמים מעיק, ומשליך את האחריות על אותו שועל שעבר מימינו.. ושלכאורה קובע את תוכן יומו.

דבריו של הרמב"ם בפירוש המשנה ממצים היטב את הסוגיא:

ממה שראוי שתדעהו, שהפילוסופים השלמים אינם מאמינים בטליסמאות [כוכבים ומזלות], אלא צוחקים מהם ומאלה החושבים שיש להן השפעה. וביאור זה יארך, ואמנם אמרתי זאת לידועי שרוב בני האדם ואולי כולם מרומים בהם תרמית גדולה מאד, ובהרבה דברים מסוגם, ויחשובו דברים אמיתיים, ואינם כך. עד שהטובים החסידים מאנשי תורתנו חושבים שהם דברים אמיתיים אלא שהם אסורים בגלל התורה בלבד, ולא ידעו שהם דברים בטלים כוזבים, שהזירה מהם התורה כמו שהזירה מהשקר. והם דברים שזכו לפרסום רב אצל האומות, ושורש זה, 'הצאבה', והם העמים אשר יצא אברהם אבינו מכללם וחלק על דעותיהם הנפסדות במה שאצר ה' בליבו מן החכמה, והיו מגדלים את הכוכבים ומייחסים להם פעולות שאינן להם, והם אשר יסדו את גזירת הכוכבים והכישוף והלחשים והורדת הרוחניות ושיחות הכוכבים והשדים והקסם והניחוש לכל ריבוי מיניהם, ודרישת המתים, והרבה מאלה העניינים אשר שלפה התורה האמיתית חרבה עליהם וכרתה אותם, והם שורש עבודה זרה וענפה.

וזה, שהכזב הראשון הוא גזירת הכוכבים, אשר מוכח במופת בחכמה הטבעית ביטול הקדמותיה הראשונות, באומנם כוכב פלוני מזלו רע ופלוני מזלו טוב, וחלק פלוני מן הגלגל מתאים לכוכב פלוני, ומתנגד לכוכב פלוני, עם היות הגלגל כולו גוף אחד שחלקיו דומים, אין ניגוד בהם ולא הרכבה. ואלו שתי ההקדמות הן עמוד גזירת

הכוכבים, אשר אם יתאמת ביטולן, כמו שכבר התאמת, יתבטלו פרטיה עד האחרון שבהם. אחר כך הורכב כזב שני על זה הכזב הראשון, והן הטליסמאות, ואמרו שאם יהיה כוכב פלוני שמזלו טוב במקום פלוני המתאים לו, תיעשה צורה בתואר כך והיא תביא תועלת כך, ואם היה כוכב פלוני שמזלו רע במקום פלוני המתנגד לו, תיעשה צורה בתואר כך והיא תרחיק נזק כך, והתפשט זה הענין כפי התפשטות גזירת הכוכבים ומה שמיוחס להם מן הפרטים. אחר כך הורכב כזב שלישי על זה השני, והיא עבודה זרה, ונאמר שזאת הצורה אשר תיעשה במזל כך ועל מצבה פלונית אם יוקטר לה באופן פלוני ויתפללו אליה במילים כך וישתחוו לה, וכך וכך, הרי היא תפסיק נזק כוכב פלוני ותביא תועלת פלוני...

לתגובות, הערות והארות אענה בשמחה